

Bir Eğitim Değeri Olarak Eleştirel Düşünme

Orhan AKINOĞLU, Dr.

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi

Atıf/©– Akınoğlu, O. (2003). Bir eğitim değeri olarak eleştirel düşünme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 7-26.

Özet– Yirmi birinci yüzyılda toplumlar, bireylerin yaşam boyu öğrenmeleri için gerekli temel beceriler olan bilgiye ulaşma, bilgiyi dağıtma ve bilgiyi paylaşma gibi özellikleri kazanmalarını beklemektedirler. Bu niteliklerin etkili ve verimli gerçekleştirilmesi için bilgi toplumunda düşünme, özellikle de eleştirel düşünme önemli bir eğitim değeri olarak gösterilmektedir. Eleştirel düşünme, düşünme hakkında düşünme yeteneğidir. Eleştirel düşünen biri olmak kolay değildir. Zaman ve çaba gerektirir. Eleştirel düşünmenin öğretilmesi için uygun süreçlerin ve ortamların hazırlanması gerekir. Eleştirel düşünmenin öğretim adımlarının neler olduğu ve gelişmesinin önündeki engellerin fark edilmesi eğitim açısından önem taşımaktadır. Eleştirel düşünenler gerçeğe ve güçlü akıl yürütmeye tutkundurlar. Eleştirel düşünemeyen kişiler, kendilerini ve öğrendiklerini yenileme gereksinimini duymazlar. Eleştirel düşünmek, sadece var olan durumu eleştirip öylece bırakmak değil; çözümleri, alternatifleri ortaya koymak, örneklemektir.

Eleştirel düşünme becerilerini kazanmış bir öğrenci ile, hiç edinmemiş ya da sınırlı düzeyde edinebilmiş öğrencilerin, bilgi içeriğine, örgütlenmesine, olaylara, kendisine bakışı ve değerlendirme biçimleri arasında önemli farklılıklar vardır. Eleştirel düşünme becerilerini kazanmış ve kendi öğrenme işlemleri üzerinde sorumluluk alabilen öğrenciler sonuç olarak daha etkili bir biçimde düşünüp öğreneceklerdir. Eğitim kurumlarında, düşünme becerileri ve

eleştirel düşünmeyle ilgili seminerler verilerek öğretmenler ve eğitim sorumluluğu taşıyanlar aydınlatılmalıdır. Bu çalışmanın amacı eleştirel düşünmenin önemli bir eğitim değerine dönüşmesine yol açan tekno-kültürel değişimi irdelemek, bu konuya literatür çerçevesinde bir bakış açısı getirmektir.

Anahtar Kelimeler– Değer, Eğitimde Program Geliştirme, Düşünme, Eleştirel Düşünme.

“Düşünemeyen beyin sorgulayamaz.”

Çağımız gelişmiş ülkelerinin en değerli sermayesi bilgidir. Bir toplum, araştırdığı, geliştirdiği ölçüde üretim gerçekleştirerek ilerleyebilir. Bu süreçte bilgi, kullanımı ve geliştirilmesi için yeterli olanak sağlanırsa, artarak değer yaratır. Gelişmiş ülkeler, bu sayede bilgi ihracından önemli ölçüde gelir elde ederek yeni sektörler oluşturmaktadırlar. Düşünme, araştırma, geliştirme, sorgulama ve bunların sonucunda üretimin ortaya çıkabilmesi için bilgiye dayalı üretim bilinci, temel eğitimde kazanılmak zorundadır. Dolayısıyla, bilgi toplumunun sağlam temeller üzerinde yükselmesi için gereken ilk adım *kaliteli eğitimidir*.

Modern toplumun eğitim paradigması büyük ölçüde endüstriyel düzeyin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Yani standartlaşmış, bilginin üretiminden çok kullanımını temel alan, insanlara daha çok belli bilgi ve becerileri kazandırmayı amaçlayan bir anlayışı yansıtır. Sanayi toplumunun kendi ihtiyaç ve felsefesine göre biçimlendirip geliştirdiği eğitim, bu ihtiyacın ve felsefenin değişmesiyle birlikte kendi içinde hızlı bir değişim yaşamak durumunda kalmıştır (Toffler, 1992; Drucker, 1994; Sezal, 2001). Günümüzde eğitim, teknolojik değişmelerin etkisiyle *yeniden şekillenme* sürecine girmiştir. Çağımızda bilgi ve eğitim dünyanın neresinde olursa olsun, her zaman birey tarafından kolaylıkla ulaşılabilir ve kullanılabilir bir biçime dönüşmüştür. Eğitim artık, birikmiş olan bilginin aktarılmasından çok, bilgiye ulaşma ve onu kullanma becerilerini kazandırma boyutu ile öne çıkmaktadır. Her geçen gün artan bilgi yumağı, bilgi çağında insanın kendini sürekli yenileme ve geliştirme ihtiyacını daha fazla hissettirmekte ve zorunlu kılmaktadır. Sadece meslekî açıdan değil, kişisel gelişim için de yaşam boyu öğrenme kavramı giderek yaygınlaşmakta ve dolayısıyla sürekli eğitim talebini artırmaktadır.

Eskinin yetişkinlik dönemine kadar devam eden kitlesel eğitimi de yerini yaşam boyu sınırsız eğitime bırakmış durumdadır. Değişen eğitim kavramı, öğrenci ve öğretmen rollerinde de değişimi zorunlu kılmaktadır. Öğretmen, her şeyi bilen ve anlatan kişi olmaktan çıkarak, öğrencisi ile öğrenen, düşünen ve onları yönlendiren kişiye dönüşmüştür.

Eğitimde yeniden yapılanma çalışmalarının tüm dünyada yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde, bu çalışmalar, yüksek düzeyde düşünme becerilerini geliştirme, konuların özünü verme ve öğrenilenleri sınıf dışındaki dünya ile ilişkilendirme temeline dayandırılmaktadır (Özden, 2000). Bir ülkenin ihtiyacı olan, çağın gerektirdiği nitelikli insan gücünün kazanılması özellikle ilköğretimden başlayarak okullarda etkili bir öğretiminin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. İlköğretim düzeyinden başlayarak çocukların bilgi edinme becerisine sahip, gözlem yapan, çevresindeki olaylardan haberdar olan, soran, tartışan, araştıran, deneyen, genelleme yapan, bilgilerini genişleten ve beraberinde bilimsel tutum geliştiren bireyler olmasına yönelik programların kullanılması zorunlu olmuştur. Yeni kuşak öğrencilerin sorgulayıcı, tartışan, dogmalardan uzak düşünen bireyler olması konusu önem kazanmaktadır.

Düşünme Ne Demektir?

Düşünme genel olarak *bilgi, beceri ve tavır alışlardan oluşan ve kişinin çevresini sezgi yoluyla biçimlendirmesinden daha etkin bir biçimlendirmeyi olası kılan karmaşık bir bilişsel süreç* olarak kabul edilmektedir (Gibson, 1998: 308-309). Kazancı da (1979: 3-4) düşünmeye verilen önem ve onun geliştirilmesine duyulan özlem ve isteğin nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

- (i) Düşünme, insan çabasını belli bir amaca ya da sonuca yöneltir.
- (ii) Düşünme, insanın karşılaştığı güçlükleri veya problemleri önceden kestirmesine yardımcı olarak, onları karşılaştırmada, onlara karşı hazırlıklı olmada en önemli rolü oynar.
- (iii) Düşünme, kavramların oluşmasında ve gelişmesinde, her gelişen kavramın birey için anlam kazanmasında da rol oynar.
- (iv) Düşünme, hem bireylerin, hem toplumların güvenilir ve sürekli bir yaşayış biçimine kavuşmaları için gerekli ortamın hazırlanması ve bu ortamın sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir araç olarak rol oynar.

Nitekim sayılan –ve zikredilmemiş benzer– sebeplere dayalı olarak gelişmiş ülkelerde eğitimin temel amacı *öğrencileri düşünen birer yurttaş olarak yetiştirmektir*.

Günümüzde eğitimin en önemli amacı, bireyleri değişik koşullara uyabilecek, esnek düşünebilecek yeteneklerle yetiştirmektir. Kendi kendine ve esnek düşünebilme yeteneği erken yaşlarda kazandırılabilir. Zihnimizde iyice yer etmiş, kökleşmiş varsayımlar, genellemeler, resimler ve imgeler dünyayı algılayışımızı ve eylemlerimizi etkiler. Çoğu kez zihnî modellerimiz veya bunların davranışlarımızdaki etkilerinin farkında olamayız. Bu yeteneğin oluşması temel düşünmeyle ilgili kavramların kazandırılmasıyla mümkündür Bu nedenle *sorgulayan, eleştirel düşünen ve akli önemseyen* yurttaşların yetiştirilmesi için gereken eğitim programlarına olan ihtiyaç daha yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

Öğrencilerin düşünme becerilerini kullanabilmeleri için belli bir bilişsel olgunlaşma gerekir. Öğretmenler, çocukların düşünme gelişimine okul öncesi çağda başlamak üzere yardımcı olabilirler. Çocuklarda bu süreç iletişim becerilerinin geliştirilmesiyle olasıdır (Victor & Kello-ugh, 1997: 28). Diğer insanlarla iletişim kurma, dinleme ve deneyimlerini paylaşma gibi iletişim becerilerinin gelişimi için fırsatlar verilerek çocukların düşünme becerilerinin gelişimi gerçekleştirilebilir. Vygotsky’ye göre (1986) sosyal çevre, çocuğun düşünme gelişimini hızlandıran ya da yavaşlatan önemli bir etkidir. Çocuğun okulda edindiği bilimsel kavramlarda, bir nesneyle olan ilişki en baştan itibaren başka bir kavram aracılığı ile kurulmaktadır. Dolayısıyla başlı başına bilimsel kavram, başka kavramlara göre belirli bir konumu –yani bir kavramlar sistemi içinde bir yeri– ifade etmektedir. Çocuğun zihninde, sistemleştirmenin ilk adımları, çocuğun bilimsel kavramlarla etkileşimi sonucunda atılmakta, daha sonra gündelik kavramlara aktarılarak bunların psikolojik yapısını baştan aşağı değiştirmektedir.

Geleneksel okulda öğretim, çoğunlukla bir dizi bilgi parçasının öğrenciye aktarılması ve bunların ezberlenmesi ile sınırlı kalmaktadır. Öğretim programları düşünme ve problem çözme yeteneklerini geliştirici nitelik taşımamaktadır. Düşünme yeteneği gelişmeyen bir öğrencinin en büyük zihinsel etkinliği de depoladığı bilgiyi sunmak olduğundan, dağarcığındaki bilgiyi nasıl kullanacağını bilememektedir. Üstüne üstlük ders ko-

nuları ve işleniş güncel olmayan düşünme kalıplarına göre yürütüldüğünden yeni düşünme biçimleri okullara girememektedir (Özden, 2000: 87-88). Böylece entelektüel gelişme hiç olmamakta veya sınırlı kalmaktadır. Bloom'un (1979) ortaya koyduğu *bilişsel alandaki kategorileşmeyi* benimseyen öğretmenlerce eleştirel düşünebilmenin gerekli olduğu belirtilmekte ve eleştirel düşünme biçimini öğrenmenin, analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde sorular sormak ve bu soruları yanıtlamak ile eş değerde olduğu ileri sürülmektedir. Paul (1984: 38-39) de, Bloom taksonomisini analiz edip eleştirerek, Bloom taksonomisinin tek yönlü bir sınıflama olduğunu belirtmektedir. Ona göre, *kavramabilgiyi* ön koşul olarak gerektirirken; *bilgi kavramayı* ön koşul olarak gerektirmez. Her zaman bilgi kavramadan, kavrama uygulamadan, uygulama analizden, analiz sentezden ve sentez de değerlendirmeden daha basit bir davranıştır. Eleştirel düşünme öğretimini benimseyenler bilgiyi, bir bireyden diğerine doğrudan aktarılan bir şey olarak görmezler. Bilgi basit bir biçimde herhangi bir kitaptan ezberlenmez ya da bir beyinden diğerine doğrudan aktarılmaz. Bloom'a göre, doğru olarak anlaşılan bilgi öğrenen tarafından ayırt edici bir yapı olarak görülür ve zihinsel süreçlerin mantıklı kullanımı sonucu ortaya çıkan üründür. Paul'a göre, bu durum eğitimcileri yanlış yönlendirmektedir. Aslında, bilgi edinme, az da olsa kavramayı, uygulamayı, analiz etmeyi, sentezi ve değerlendirmeyi ön koşul olarak gerektirir (Şahinel, 2001). Bu nedenle, Bloom taksonomisinin eleştirel düşünme becerileri temelli eğitim programlarının geliştirilmesinde sınırlılıklar ve eksiklikler içerdiği söylenebilir. Oysa düşünme becerilerini kazandırma, öğretimin özü olmalıdır. Özellikle, son yıllarda eğitim programlarında düşünme becerilerine yer veren yaklaşımlar ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Düşünme becerilerinin öğretimi, Bakioğlu ve Hesapçıoğlu'ya göre (1997: 55) şu temel varsayımlar üzerine kurulabilir:

- (i) Bütün öğrenciler yüksek düzeyde düşünme kapasitesine sahiptir.
- (ii) Düşünme becerileri öğretilir.
- (iii) Düşünme becerileri öğrenme sürecinde temel konumdur.

Okullardaki eğitim programları düşünme becerilerini geliştirici nitelikte olmalıdır. Bu nedenle Costa & Lowery (1989) öğrencilere doğru-

dan düşünmeyi öğreten programların uygulanması gerektiğini düşünmektedirler. Düşünmeyi doğrudan öğretmek zekânın yapısını; düşünme becerileri olan sınıflamayı, karşılaştırmayı, sonuç çıkarmayı, genellemeyi, yorumlamayı, sınıf ortamında düşünme becerilerinin öğretimini geliştirmeyi içermektedir (Victor & Kellough, 1997: 107-108). Öğretim, doğrudan düşünme becerileri kazandırmak olduğunda, konu içeriği düşünmek için bir araç olma özelliği kazanmaktadır. Bilgi toplumu insanı için temel bir gereksinim olarak öngörülen eleştirel düşünme becerileri incelendiğinde, bir çok eleştirel düşünme becerisinin sınıftaki çeşitli süreçler için uygun olduğu gözlenmektedir. Bu becerilerin bazıları genelleme ve bilginin yeniden organizasyonu ile ilgilidir. Diğerleri ise verilerin yapısı ve düşünebilmekle ilişkilidir.

Eğitim, uzmanlar tarafından dikkatlice tasarılacak, felsefe ve özgür toplumun doğasını birleştirecek programlar aracılığıyla ilköğretimin ilk yıllarından başlayarak düşünme becerilerini gerçekleştirme amacını taşımalıdır. Böylece öğrencilere mantıksal düşünmenin temel ilkeleri başarıyla öğretilir. Düşünebilmek için gerekli bilişsel ve duyuşsal becerilerin tamamı çocuklarda okuma ve dinleme kapasiteleri aracılığıyla zaman içinde köklü bir biçimde geliştirilebilir.

Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Becerileri Temelli Öğretim

Eleştirel düşünme, başlangıç olarak, Glaser'in 1940'lı yıllarda eleştirel düşünmenin geliştirilmesi deneyimi ve geliştirdikleri Watson-Glaser eleştirel düşünme testine kadar uzanmaktadır. Eleştirel düşünme, düşünme hakkında en kapsamlı ve sistematik düşünme öğelerinden oluşur. Paul'e (1984) göre özgür bir toplumun oluşturulması için eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılması eğitimin temeli olmalıdır. Eleştirel düşünme becerilerinin güçlü bir biçimde kazandırılması eğitimin uzun dönemli bir amacıdır. Bütün öğretmenler eğitim programları aracılığıyla eleştirel düşünmeyi öğretebilmelidir.

Eleştirel düşünme, felsefe ve psikoloji gibi iki ana disiplinin inceleme alanındadır. Felsefi yaklaşım düşünmenin normları, insan düşüncesi ve tarafsız bir dünya görüşü için gerekli olan zihinsel niteliklerle ilgilenirken, psikolojik yaklaşımların düşünmenin ne olduğu ve nasıl geliştirilebileceğine ilişkin çalışmalarla, eleştirel düşünme merkezli problem çöz-

me becerileriyle daha fazla ilgilendikleri görülür. Özden'in de (2000: 115) belirttiği gibi, eleştirel düşünme bir entelektüel gelişme aracı olarak ilk defa 1970'li yıllarda Perry tarafından ortaya konulmuş, daha sonra Paul ve arkadaşları tarafından modelleştirilmiştir. Modelde entelektüel gelişimin dört basamağı vardır:

- (i) Cevapların doğru ve yanlış olarak değerlendirildiği, belirsizliğin giderilemediği evre,
- (ii) Birden çok doğrunun kabul edildiği paradoksların kabullenildiği evre,
- (iii) Doğruların belli kriterler açısından değerlendirildiği, düşüncede kalitenin arandığı evre,
- (iv) Öğrencinin düşünmeyi öğrendiği evre.

Eleştirel düşünmedeki entelektüel özellikler; entelektüel bütünlük, entelektüel empati, entelektüel cesaret, entelektüel alçakgönüllülük ve sabır gibi değerlerden oluşur.

Kazancı (1979: 33) literatürde *bilimsel yöntem*, *bilimsel düşünme*, *yansıtıcı düşünme*, *üretici düşünme* ve *eleştirel düşünme* kavramlarının kullanıldığına ve bunlar arasında küçük farklar olmakla birlikte, aynı anlamı taşıdığına işaret etmektedir. Şahinel'e (2001) göre ise 1980'li yıllara kadar, *akıl yürütme*, *problem çözme*, *karar verme*, *bir olayı irdeleme*, *informal mantık*, *basit biçimde düşünme* ve *yaratıcı düşünme* gibi kavramların eleştirel düşünme ile eş anlamda kullanıldığı gözlenmektedir. Eleştirel düşünmeye ilişkin ilk ciddi çalışmalar 1960'larda başlamıştır. Bu çalışmalar genellikle, yazılı anlatımların yargılanarak değerlendirilmesine yöneliktir. Günümüzde "eleştirel düşünme nedir?" sorusuna karşılık, eleştirel düşünmeye ilişkin, üzerine uzlaşılmış tam bir tanım vermek olası görülmemektedir. Alan yazında, eleştirel düşünmeye bakış, yaklaşımlardaki çeşitlilik ve farklılıklar eleştirel düşünmeye ilişkin tanımlara da yansımıştır. Eleştirel düşünmeye ilişkin, incelenen tanımlardaki (Paul, 1984; Norris, 1985; Walters, 1984; Ennis, 1986; Lipman, 1988; Cüceloğlu, 1994) anahtar öğelerden yola çıkarak; *eleştirel düşünme bilgi edinme sürecinde, irdeleyebilmeyi, çok yönlü sorgulayabilmeyi gerektiren düşünme süreçlerini etkili, tarafsız, disiplinli bir şekilde uygulayabilmeyi, yeni durum ve ürünleri kriterlere dayalı değerlendirmeyi ve geliştirmeyi içeren zihinsel, duyuşsal bir süreç* olarak tanımlanabilir.

Demirel'e (1999: 214) göre eleştirel düşünme bilgiyi etkili bir şekilde kazanma, değerlendirme ve kullanabilme yetenek ve eğilimine dayanır. Öğrencilerin eleştirel becerileri öğrenmesi, öğretmenlerinin bu konuda eğitilmiş olmalarıyla ilgilidir; eleştirel düşünce her yaştaki insana öğretilebilecek, yaşamla iç içe geçmiş becerilerden oluşmaktadır. Eleştirel düşünmenin beş ana kuralı bulunmaktadır:

- (i) *Tutarlılık*: Eleştirel düşünen, düşüncedeki çelişkileri fark etmeli, bunları ortadan kaldıracabilmelidir.
- (ii) *Birleştirme*: Eleştirel düşünen, düşüncenin, bütün boyutları arasındaki ilişkiyi kurabilmelidir.
- (iii) *Uygulanabilme*: Eleştirel düşünen, düşüncelerini bir model üzerinde uygulayabilmelidir.
- (iv) *Yeterlilik*: Eleştirel düşünen birey, deneyimlerini ve ulaştığı sonuçları gerçekçi bir temele dayandırabilmelidir.
- (v) *İletişim Kurabilme*: Eleştirel düşünen, düşünceleri arasındaki ilişkiyi, etkili bir iletişimle, anlaşılır bir biçimde paylaşabilmelidir.

Cüceloğlu'ya (1994: 216-221) göre “kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize sürece” eleştirel düşünme denir. Eleştirel düşünme bir bütündür. Bu bütünü oluşturan bir çok parça vardır. Eleştirel düşünme, aktiftir, bağımsızdır, yeni fikirlere açıktır, fikirleri destekleyen nedenleri ve kanıtları sürekli göz önünde tutar, fikirlerin organizasyonuna önem verir.

Eleştirel düşünme becerilerinin öğretim programları ile bütünleştirilmesi öğretim uygulamalarına farklı bir boyut getirmektedir. Bu da öğrencilerin var olan gizil güç ve kapasitelerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde bağımsız yaşayabilmeleri, yaşam boyu karşılaştıkları genel ve özel problemlere çözüm üretebilecek yetiye sahip olmaları, kendilerine olduğu kadar topluma da faydalı olabilmeleri büyük ölçüde ne kadar “eleştirel düşünme becerilerine” sahip olduklarına bağlıdır (Gega, 1986: 26-27). Eleştirel düşünme becerileri, doğayla iç içe olmayı, bilimle ilgili bazı temel kavram ve prensipleri anlamayı, bilimsel düşünme kapasitesine sahip olmayı, bilimsel bilgiyi ve bilimsel düşünmenin kişisel ve genel problemlerin çözümünde kullanılabilmesini kapsar.

Eleştirel Düşünmenin Boyutları

Paul, Binker, Jensen ve Kreklau (1990: 56-97) eleştirel düşünce becerilerini otuz beş farklı boyutta listeleyip ardından her bir beceriye ilişkin ilkele-ri açıkça ortaya koymuşlardır. Paul ve arkadaşları eleştirel düşünme stratejilerini *duyuşsal stratejiler*, *bilişsel stratejiler makro yetenekler* ve *bilişsel stratejiler mikro beceriler* olmak üzere üç temel yapıda gruplandırmaktadırlar. Bu stratejiler birbirlerinden bağımsızdır. Duyuşsal stratejiler birey-

Tablo 1

Eleştirel Düşünme Becerileri ve Gruplandığı Temel Yapılar (Paul, Binker, Jensen & Kreklau, 1990'dan uyarlanmıştır)

<i>Duyuşsal stratejiler</i>	<i>Bilişsel stratejiler – makro yetenekler</i>	<i>Bilişsel stratejiler – mikro beceriler</i>
• Bağımsız düşünme • Ben merkezli veya toplum merkezli iç görüler geliştirme • Tarafsız düşünmeyi yaşama geçirme • Duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi anlama • Zihinsel alçak gönüllülüğü ve yargıyı geciktirmeyi geliştirme • Sorgulama cesareti geliştirme • İyi niyetli ve dürüst düşünme • Düşünme azmi geliştirme • Düşünme becerisine güven duyma	• Geçerli ve geçersiz genellemeleri fark etme • Öğrendiklerini transfer etme • Görüş geliştirme • Sorunları, sonuçları veya inançları açık hâle getirme • Sözcüklerin veya söz öbeklerinin açık hâle getirilmesi ve analiz edilmesi • Değerlendirme için ölçüt geliştirme • Bilgi kaynağının güvenilirliğini değerlendirme • Derinlemesine inceleme • Görüşleri, yorumları, inançları veya kuramları analiz etme ve değerlendirme • Çözüm üretme ve değerlendirme • Eylemleri ve politikaları analiz etme ve değerlendirme • Eleştirel okuma • Eleştirel dinleme • Disiplinler arası ilişki kurma • Soru sorma / Sokratik tartışmayı uygulama • Farklı görüşleri karşılaştırma • Diyalektik düşünme	• İdeal ile gerçeği birbirinden ayırt etme • Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma • Önemli benzerlikleri ve farklılıkları belirleme • Sayıltıları inceleme ve değerlendirme • İlgili olmayan olgulardan ilgili olanları ayırt etme • Akılcı vardamalar, kestirmeler veya yorumlar yapma • Kanıtları ve iddia edilen olguları değerlendirme • Çelişkileri fark etme • Doğurguları ve sonuçları keşfetme

de bağımsız düşünebilme gücünü ortaya çıkarma hedefine odaklanmaktadır. Makro beceriler, düşünmeyi gerektiren farklı temel becerileri örgütleme sürecidir. Mikro beceriler ise, bütünü göz ardı etmeden parçaları be-

lirleme ve bütün içinde anlamlandırma becerilerini içermektedir. Eleştirel düşünme becerileri ve gruplandığı temel yapılar Tablo-1’de gösterilmiştir.

Eleştirel düşünme özerk düşünmedir. Bireyin kendi kendine düşünebilmesi temeline dayanmaktadır. Düşüncelerimizin birçoğunu çok küçük yaşlarda ediniriz. Eleştirel düşünenler akılcı bulmadıkları inançları, görüşleri kökten silmek için eleştirel düşünme becerilerini ve iç görülerini kullanırlar. Eleştirel düşünenler yeni inançları ortaya koyarken diğerlerinin inançlarını pasif bir şekilde doğrudan kabul etmezler. Aksine, sorunları kendi kendilerine çözümlemeye çalışırlar ve anlamadıkları görüşleri doğru ya da yanlış olarak kabul etmezler. Kendi kararlarında aktiftirler, kendilerinin yönlendirilmesine de izin vermezler.

Bir sorunla karşılaşıldığında eleştirel düşünebilmek için karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini düşünebilmeliyiz. Diğer bireyleri gerçekten anlamak için kendimizi onların yerine koyabilmeli, empati kurabilmeliyiz. Bu özellik diğerlerinin görüş ve anlayışlarını doğru olarak yeniden yapılandırabilme ve kendi dışımızdaki öncelikleri, sayıltıları ve görüşleri anlayıp yargılayabilme yeteneği ile orantılıdır. Yaşadığımız dünya birçok farklı görüşe ve düşünme biçimine sahip topluluk ve ulusu kapsamaktadır. Akılcı düşünebilen bireyler olarak yetişmek için bu ulusların ve toplulukların sahip olduğu çerçeve ve görüşler içine girebilmeli ve düşünebilmeliyiz.

Eleştirel düşünenler kendi bilgilerinin sınırlarının farkındadırlar. Kendi görüşlerinin yanlılığına, ön yargılılığına ve sınırlılığına karşı duyarlıdırlar. Eleştirel düşünenler bilmediklerini ve bildiklerini ayırt edebilirler. Eleştirel düşünenler kullandıkları zihinsel standartlarla uyumlu olma ve kendi düşünce ve eylemlerindeki çelişki ve tutarsızlıkları dürüstçe kabul etme gereğinin farkındadırlar. Kendi düşüncelerine ve analiz edilmiş deneyimlerin ortaya konulmuş bulgularına güçlü bir şekilde inanırlar.

Eleştirel düşünenler duygularının bir duruma karşı tepkileri olduğunu ve durumu daha farklı anlayıp yorumladıklarında duygularının da farklı olacağını bilirler. Eleştirel düşüneyenler duygu ve düşüncele-ri arasında ya çok az ya da hiçbir ilişki kuramazlar. Kendimiz için neyin ne olduğunu anlamak için, öğrendiğimiz şeyleri süzgeçten geçirmeden, ilgisiz bir şekilde yargılamadan kabul etmemeliyiz. Sosyal grubumuz içinde güçlü destek bulan kimi düşüncelerdeki çarpıtmaları ve sahteliği ve de tehlikeli ve saçma bulunan bazı görüşlerdeki gerçeği kabul etmek için cesaret gerekir.

Eleştirel düşünener bir tercih ifade etmenin, bir şeyi değerlendirmenin yerini tutmadığını bilirler. Sürecin veya değerlendirme öğelerinin farkında olma tarafsız değerlendirmeyi kolaylaştırır. Bu süreç ölçütler veya değerlendirme standartları geliştirip kullanmayı veya standartları ya da ölçütleri açık hâle getirmeyi gerektirir. Ölçüt geliştirirken, eleştirel düşünener değerlendirmenin hedefini kavramalıdır. Eleştirel düşünener bir şeyi değerlendirmeye giriştiklerinde farklı görüşleri göz önüne alırlar.

Eleştirel düşünener bir görüşe dikkatsizce katılmak ya da katılmamak yerine o görüşü anlayıp zayıf ve güçlü yönlerini belirlemek için analitik araçlar kullanırlar. Anahtar kavramlar, sayıtlar ve doğurgular aracılığıyla soruları, tartışmaları, yorumları ve kuramları analiz ederler. Eleştirel düşünener bir metni okurken ifade edilen iddiaların temelini oluşturan sorunları ve kavramları araştırırlar. Konunun ve bireysel algılamalarının geniş bir çerçevesini çizip sonuca ulaşırlar. Eleştirel okuyucular okurken kendilerine sorular sorarlar, okudukları materyalin doğurgularını, yazılma nedenlerini, örneklerini, anlamını ve doğruluğunu merak ederler. Kendi yorumlarına uymayan ifadeleri göz ardı ederek veya çarpıtmadan çalışmanın tamamına biri uyana kadar çeşitli yorumları deneyip bir bütün olarak yazılı materyalleri incelerler.

Eleştirel problem çözücüler bulabilecekleri en iyi çözümü bulabilmek için her türlü kaynağı kullanırlar. En iyisini bulmak için olası çözümler üretirken, eleştirel düşünener aynı zamanda yaratıcı da düşünebilir. Çözümleri birbirinden bağımsız olarak değil birbirleriyle ilişkilendirerek değerlendirirler.

Eleştirel düşünener dinlemenin edilgen değil, etkili bir şekilde eleştirel düşünerek yapıldığını bilirler. Eleştirel dinleyiciler konuşmacının söylediklerini anlamak üzere kendilerini yönlendirmek için şu soruları sorarlar: “Neden bunu söylemektedir?”, “Ana düşünce nedir?”, “Bu ayrıntı nasıl ilişkilendirilir?”

Eleştirel düşünme sorunla ilişkili ve ilişkili olmayan olgular arasındaki ayrıma duyarlı olmayı gerektirir. Eleştirel düşünener dikkatlerini sorun ile ilişkili olgular üzerinde toplar ve ilişkisiz olguların sonuç çıkarma sürecinde etkili olmasına olanak tanımaz.

Paul, Binker, Jensen ve Krelau’ya göre (1990), eleştirel düşünmenin öğeleri, standartları ve zihinsel özellikleri tüm disiplinlerde, konu alanlarında ve günlük akıl yürütmelerde iyi düşünmek için uygulanabilir. Eleştirel düşünme becerileri dil, sosyal bilimler ve fen bilimleri gibi konu alanlarında geliştirilebilir.

Çocuklarda eleştirel düşünmeyi geliştirmek çok zor değildir. Onların hemen hemen her gün yaşadıkları deneyimleri, inançları, varsayımları, kanıtları, otoritelerin ve diğer kişilerin görüşleri analiz edilerek aşama aşama bu beceriler geliştirilebilir. Eleştirel düşünmenin en önemli parçası bilimsel tutum olarak belirlenmektedir (Gega, 1986). Öğrenciler tarafından tüm yeni öğrenilenlerin merkezinde ona karşı hissedilenler ve duygular vardır. Bilimsel merakın uyandırılması, bilimsel tutum ve becerilerin geliştirilmesi özellikle ilköğretim çağı çocukları için büyük önem taşımaktadır.

Niçin Eleştirel Düşünme Becerileri Kazandırılmalıdır?

Yeni yüzyıl için gerekli temel düşünce becerilerinin içinde eleştirel düşünmenin kazanılmasının gerekliliğini belirten önemli araştırmacılar vardır (Paul, 1984; Feuerstein, 1999).

Kazancı'ya göre (1979: 52) eleştirel düşünme gücünün geliştirilmesini hedefleyen eğitim anlayışının başlıca üç önemli gerekçesi vardır. Birincisi; öğrencilerin yaşamları boyunca verecekleri önemli kararların başarı derecesi eleştirel düşünme sürecini kullanmadaki becerileriyle paralel olacaktır. İkincisi; eleştirel düşünme gücü propaganda, reklâm vb. tekniklerin olumsuz etkilerinden bireylerin korunmasında yararlanılabilecek en önemli araçtır. Üçüncüsü; eleştirel düşünme gücü ancak erken yaşlarda geliştirilip kullanılmaya başlanırsa etkili olur, yaş ilerledikçe bu gücün gelişmesi zorlaşır. Eleştirel düşünmenin tanımı ile eğitimdeki yeri ve önemi arasındaki ilişki açık bir biçimde ortaya konulabilirse, eleştirel düşünmenin eğitim programlarındaki var olma gerekliliği de gerekçeleri ile vurgulanmış olur. Özellikle toplumlara ve kültürlerine göre değişkenlik gösteren sosyal sorunlar göz önüne alındığında, öğrencilerin düşünme becerilerinin geliştirilmesi gereksinimini açıklamak ve kanıtlamak için birçok neden ileri sürülebilir. Şahinel de (2001), Türk Millî Eğitim Temel Kanununda yer alan genel ve özel hedefler ile eleştirel düşünmenin içeriğinin örtüştüğünü belirterek, özgür ve demokratik bir topluma dönüşmede, günümüz bilgi teknolojisinin bireylerin kullanımına sunduğu bilgi miktarı ve çeşitliliği karşısında eleştirel seçimler yapabilmeleri için öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kazanmış olarak okuldan mezun olmaları gerektiğini belirtmektedir. Gerçekçi, tarafsız bir dünya görüşü için gerekli olan zihinsel beceriler ve karmaşık görüşlerin öğrenilmesindeki bireysel farklılıklar, eleştirel düşünmenin eğitim programlarının temel hedeflerin-

den biri olarak eğitim ve öğretim sisteminin merkezinde yer alması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Eleştirel düşünme becerilerinin eğitim programlarında temel alınması ile öğrencilerin yetişkinler gibi bireysel özerklik kazanmaları, toplumda sosyal sorunlarda bilgili insanlar olarak yer almaları ve katkıda bulunmaları, eleştirel gözlemci olarak davranmaları, demokratik kurumların ve doğal haklarının savunucuları olmaları ve de çalışma alanında kolay bir biçimde ilerlemeleri ve ekonomik başarılar elde etmeleri sağlanabilir. Eleştirel düşünmenin yalnızca okulda değil, okul sonrası yaşam sürecinde de etkin bir şekilde kullanılabilmesi için medya okuryazarlığı ile ilişkisini belirlemeye yönelik çalışmaların da yapılması dikkati çekmektedir (Feuerstein, 1999).

Bütün derslerde düşünme gereklidir. Eleştirel düşünmenin başlangıç noktası “neden?” sorusudur. Eleştirel düşünme süreci bu soruyu sormayı yeniden öğrenmeye çalıştığımız bir süreçtir. Öğrencilerin, okullardan eleştirel düşünme yeteneği kazanarak mezun olmaları önemlidir. Öğrencilerin düşünebilmeleri için öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve müfettişlerin de eleştirel ve yaratıcı düşünmelerine gerek vardır. Ancak bu şekilde düşünme becerilerine uygun okul ve sınıf ortamları düzenlenip hazırlanabilir.

Bireylerin farklı düşünme biçimlerine sahip olduğunu ileri süren psikologların günümüz eğitim programı tasarımcılarına vermek istedikleri önemli mesaj, öğrencilerin neler yapabildiğinden çok neler yapabileceklerinin de düşünülüp tasarlanması gereğidir. Ennis de (1986) eleştirel düşünmenin hem düzen hem de beceriler içermesi gerektiğini ileri sürmüş ve bunlara dayalı bir programın geliştirilebilmesi için hangi hedeflere yönelik olması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda, eleştirel düşünme becerilerinin nelerden oluştuğunun ve hangi özellikleri taşıdığının, derinlemesine özenle incelenmesi gerekir.

Eleştirel Düşünen Birey Özellikleri

Beyer (1991: 124) etkili ve eleştirel düşünebilen bireylerin aşağıdaki özelliklere sahip olduğunu ileri sürmektedir. İyi düşünen bir birey (i) bir sorunu, problemi veya iddiayı açık bir biçimde ifade edebilme, (ii) düşünmeden hareket etmeme, (iii) çalışmalarını kontrol etme, (iv) bir düşünce oluşturmada istekli olma, (v) ileri sürülen iddiaları destekleyen sebepleri ve kanıtları araştırma ve sunma, (vi) dogmalar ve istek duyulan düşünceler yardı-

mıyla değil, sorunlar, hedefler ve sonuçlar yardımıyla değerlendirmede bulunma, (vii) ön bilgi ve öğrenmelerini kullanma, (viii) yeterince kanıt bulana kadar yargılardan kuşku duyma eğilimi içindedir.

Main ve Eggen'e (1991) göre öğrenciler iletişimsel ve açık bir atmosferde deneyimler yaşayıp yönlendirilmiş sorgulama ile kendi bilgilerinden anlamlar oluştururken öğrendiklerini çevrelerindeki dünya ile birleştirerek eleştirel düşünme becerilerini kullanırlar ve böylece düşünmenin temellerini oluştururlar.

Eleştirel Düşünmenin Gerçekleştiği Sınıf Özellikleri

Browne (2000) eleştirel düşünmenin gerçekleştiği sınıfları sık sorulan sorular, artan gerilim, sonuca varılması ve aktif öğrenmeye duyulan heyecanın gözlemlendiği sınıflar olarak görmektedir.

Bu davranışlardan biri diğerini güdüleyerek eleştirel düşünme için uyarılmayı sağlar. Öğretmenin sistematik olarak soracağı "niçin?" sorusu öğrencileri eleştirel düşünmeye güdüler. Olayın nedeninin tanımlanmasından sonra aşağıdaki sorular sorularak sınıf eleştirel düşünmeye yönlendirilebilir:

- *Hangi kelimeler veya deyimler çift anlamlı kullanılmaktadır?*
- *Hangi tanımlayıcı değer yargıları bu sebebe dayanak sağlar?*
- *Nedendeki iddialara hangi kanıtlar sağlanmıştır?*
- *Kanıtın niteliği nedir?*
- *Argümanın hangi analogik bileşenleri ikna edicidir?*
- *Hangi önemli bilgi ve nedenler göz ardı edilmiştir?*
- *Hangi alternatif nedenler sonucu açıklayabilir?*
- *Bu sonuçtan hangi alternatif çıkarımlarda bulunulabilir?*

Eleştirel düşünme, bu soruların kullanımının, nasıl yanıtlanacağını ve ne zaman sorulacağını anlaşılmaması olarak kavramlaştırılabilir.

Eleştirel Düşünmenin Gelişmesinin Önündeki Engeller

Eleştirel düşünmenin gelişimini engelleyen faktörleri Leming (1998), öğretmen, program ve kurumsal yapı olarak göstermektedir. Ona göre en önemli engel kullanılan öğretim stratejisi değil, okulların kurumsal yapısıdır. Kurumsal yapının böylesi bir engel olarak görülmesi örgüt ikliminin düşünme açısından taşıdığı değere dikkati çekmektedir.

Onosko (1991), eleştirel düşünmenin gelişmesinin önündeki altı engeli (i) öğretimin bilgi transferi olarak tanımlanması, (ii) içeriğin çok yüzeysel ve geniş olması, (iii) öğretmenlerin öğrencilerden düşük beklentisi, (iv) sınıfların kalabalıklığı, (v) öğretmenin zamanı plânlayamaması, (vi) öğretmenin izole olması olarak belirlemektedir.

Raths, Wasserman, Jonas ve Rothstein'e göre (aktaran Kazancı, 1979: 48-49), eleştirel düşünme gücü aşağıda sıralanan etmenlerden olumsuz yönde etkilenmektedir.

- Öğrencinin, ailesinden getirdiği etkilerin de altında öğretmenine aşırı bağımlı olması, öğretmenin öğrencisini kendisine bağımlı kılacak şekilde davranması,
- Öğrencinin, çeşitli nedenler yüzünden genellikle katı tutumlu bir birey olarak yetiştirilmiş olması,
- Öğrencinin, çevrenin etkisiyle dogmatik düşünce sistemine şartlandırılmış olması,
- Öğrencinin, yeterli zekâ ya da zihin gücüne sahip olmadığı anlaması nedeniyle aşağılık duygusuna kapılmış olması,
- Bireyin genellikle aceleci, atılgan davranışlar gösterme alışkanlığını geliştirmiş olması,
- Bireyin, çevreden gelen etmenler nedeniyle, yeterince kavram geliştirememiş olması,
- Başkalarının genellikle bireyin yerine düşünüp karar vermesi.

Ayrıca ön yargılar, değerler ve belli grup ve düşüncelerle özdeşleşmek de genel olarak, eleştirel düşünmenin niteliğini olumsuz olarak etkiler.

Eleştirel Düşünmeyi Öğretmenin Yedi Adımı

Hannel ve Hannel (1998: 1-5) eleştirel düşünmenin öğretilmesinde izlenebilecek yedi adım belirlemiştir. Aşağıdaki sıra ile izlenecek bu adımlar, ardışık yedi bilişsel becerinin öğrencilere soru sorularak kazandırılmasını hedeflemektedir.

- (i) Bilgiye göz atmak (tanımlama ve etiketleme): Öğretmen, öğrencilere önlerindeki bilgiyi tanımlamalarını sağlayacak sorular sorar.
- (ii) Benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek (karşılaştırma/bağlantı kurma): Öğretmen öğrencilerin ellerindeki bilgiyi karşılaştırmalarını sağlayacak sorular sorar.

- (iii) Genel temayı ve ilişkileri bulma (sınıflandırma/bütünleştirme/ön özetleme): Öğretmen, öğrencilere farklılık ve benzerliklerini buldukları bilgilerin sınıflandırılmasını sağlayacak sorular sorar.
- (iv) Şimdi ne yapıyoruz? (sonuç çıkarma): Öğretmen öğrencilere derste ne yapmaları istendiğini çözümlemelerini sağlayacak sorular sorar.
- (v) Doğru cevaplama (delillendirme): Öğretmen, öğrencilerden kanıtlarla desteklenmiş cevaplar ister.
- (vi) Benzer durumlara uygulama (çıkarımda bulunma/projelendirmel/uygulama): Öğretmen, öğrencilerden derste öğrendikleri yeni bilgiyi farklı durumlara transfer ederek uygulamalarını ister.
- (vii) Ne Öğrendik? (özetleme): Öğretmen, öğrencilere bu dersin ne öğrettiğini sorar. Dersin başından sonuna kadar yer alan tüm öğelerin listelenmesi ve dersin bir kez daha özetlenmesi sağlanır.

Enis (1986) ve Kazancı'ya (1979) göre eleştirel düşünme becerilerinin öğretilmesinde en önemli faktör öğretmendir. Hazırlanan metinler, çalışma kitapları, önceden düzenlenmiş plânlar öğretim yardımcıları olabilirler. Ancak düşünme becerilerini geliştirmede tek başlarına yetersizdirler. En etkin öğretim, konu ve düşünme süreçlerinde bilgili, sürekli olarak düşünme ile ilgili beceri ve davranışları sergileyen ve öğrencilerden yazma ve konuşma çalışmalarında sistematik ve dikkatli düşünebilme beklentisi olan öğretmenden çıkar (Gibson, 1998). Bu nedenle düşünme becerilerinin öğretiminde iyi yetiştirilmiş öğretmenlerin özel bir yeri vardır.

Sonuç

Yirmi birinci yüzyılda toplumlar, bireylerin yaşam boyu öğrenmeleri için gerekli temel beceriler olan bilgiye ulaşma, bilgiyi dağıtma ve bilgiyi paylaşma gibi özellikleri kazanmalarını beklemektedirler. Bu niteliklerin etkili ve verimli gerçekleştirilmesi için bilgi toplumunda düşünme, özellikle de eleştirel düşünme önemli bir eğitim değeri olarak gösterilmektedir. Bilgi üretiminin yapılabilmesi için, öncelikle var olanların geçerliliklerinin ve doğruluklarının sorgulanması gerekir. Bunun için de eğitim sistemi düşünmeyi; bilimsel düşünmeyi, sorgulamayı, irdelemeyi bilen bireyleri yetiştirebilecek bir şekilde yapılandırılmalıdır. Bunu bir anlamda kolaylaştıran bir anlamda da

zorlaştıran teknolojik yenilikler geçmişteki eğitim anlayışından günümüz eğitim anlayışını yapı, değer, donanım ve ilişki boyutlarında oldukça farklılaştırmaktadır.

Eleştirel düşünme, düşünme hakkında en kapsamlı ve sistematik düşünme öğelerinden oluşur. Bu nedenle eleştirel düşünen biri olmak kolay değildir. Zaman ve çaba gerektirir. Eleştirel düşünenler zorluklara, engellere ve hayal kırıklıklarına rağmen zihinsel iç görüleri ve gerçekleri izlemeye devam ederler. Önemli değişikliklerin sabır ve çok çalışmayı gerektirdiğinin farkındadırlar. Önemli sorunlar geniş ölçüde düşünmeyi, araştırmayı ve kararlı bir şekilde mücadeleyi gerektirir. Eleştirel düşünmek, sadece var olan durumu eleştirip öylece bırakmak değil, çözümleri, alternatifleri ortaya koymak, örneklemektir.

Eleştirel düşünme, düşünme hakkında düşünme yeteneğidir. Eleştirel düşünme, gözlemi ve bilgiyi temel alan güvenilir sonuçlara varma yeteneğini içerir. Eleştirel düşünme kendimizi ve diğer bireyleri doğru olarak anlama çabasını gerektirir. Bu da gerçek ile idealler arasındaki ayrımın farkında olmayı gerektirir. Eleştirel düşünenler başkalarını küçük düşürmeden onların düşüncelerini geliştirmelerine yardımcı olurlar. Eleştirel düşünenler hem kendilerinin hem de diğer bireylerin davranışlarını değerlendirirken, kullandıkları standartlar konusunda bilinçlidirler. Eleştirel düşünenler gerçeğe ve güçlü akıl yürütmeye tutkundurlar.

Eleştirel düşünüşten yoksun kişiler neyi neden yaptıklarının ayrımında değildir. Eleştirel düşünemeyen kişiler, kendilerini ve öğrendiklerini yenileme gereksinimini duymazlar. Belirli kalıpların, belirli öğretilerin içinde sıkışmış durumdadırlar. Eleştirel düşünmeyenler algılamalarının tek doğru olduğunu sanırlar. Tarafsız ve eleştirel düşünenler ise kendi düşünme biçimlerinin ve diğer tüm algılamaların hata koşuluna bağlı olduğunun farkında olmayı öğrenirler. Deneyimlerinin eleştirel analizi ile kendi görüşlerini geliştirmeyi öğrenirler. Eleştirel düşünenler yanlış betimlemelerden ve çarpıtmalardan kaçınarak kolaylaştırıcı örüntüleri ve çözümleri bulmaya çalışırlar.

Eleştirel düşünenler sonuçları düzenlerken güvenilir bilgi kaynaklarını kullanmanın önemini bilirler. Eleştirel düşünenler sorunla ilişkili olarak göz önüne alınması gereken birden fazla konum varsa, alternatif bilgi

kaynaklarını karşılaştırırlar, ortak düşünceleri not ederler ve kaynakların zıt görüş belirttikleri noktalarda daha fazla bilgi toplarlar. Eleştirel düşünenler sorun olan iddiaları, kavramları ve değerlendirme standartlarını fark ederler. Gerçekleri yorumlardan, görüşlerden, yargılardan veya kuramlardan kolaylıkla ayırabilirler.

Bilgi çağı ve toplumunda, öğrencilerin öğretmenin sunduğu uyarıcıyı pasif olarak işleyen bireyler olarak yetiştirilmesi yerine, öğrencinin aktif katılımının sağlandığı bir sürece dönüştürülmesi önemli görülmektedir. Öğrencinin bilgiyi nasıl bir süreçten geçirdiği kadar, karşılaştığı durumlara ilişkin düşünme becerilerini ne ölçüde etkili bir şekilde kullanabildiği de dikkate değer bir önem kazanmaktadır. Eleştirel düşünme becerilerini kazanmış bir öğrenci ile hiç edinmemiş ya da sınırlı düzeyde edinebilmiş bir öğrencinin bilgi içeriğine, örgütlenmesine, olaylara, kendisine bakışı ve değerlendirme biçimi arasında önemli farklılıklar vardır. Geleneksel eğitim anlayışının sürdürüldüğü ülkelerin okullarında, öğrencilerin geçirdiği öğrenme-öğretme yaşantıları ve süreçleri ile temel düşünme becerilerini kazanma açısından okula, öğretmene, sınıf özelliklerine göre önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, her eğitim düzeyinde beliren bir şekilde kendini gösterebilmektedir. Bu durum, aldıkları eğitimin öğrencileri, gerek okul yaşamında gerekse sosyal yaşamda ne kadar yeterli, mutlu, üretken ve iyi düşünüp doğru karar verebilen bireyler olarak yetiştirdiği hakkında bir ipucu vermektedir.

Eleştirel düşünme becerilerini kazanmış ve kendi öğrenme işlemleri üzerinde sorumluluk alabilen öğrenciler sonuç olarak daha etkili bir biçimde düşünüp, öğreneceklerdir. Öğrencilerin düşünme becerilerini kazanmasının önemini kavramış öğretmenler, öğrencilerin bilgi çağında, kendilerine ve topluma karşı sorumluluklarını başarıyla gerçekleştirmelerine yardımcı olabilirler.

Kaynakça

- Bakioğlu, A., & Hesapçıoğlu, M. (1997). Düşünmeyi öğretmekte öğretmen ve okul yöneticisinin rolü: düşünmek. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 49-75.
- Beyer, K. (1991). *Barry teaching thinking skills: a handbook for elementary school teachers*. Boston, USA: Allyn and Bacon.

- Bloom, B. (1979). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme* (Çev. D. A. Özçelik). Ankara: MEB.
- Browne, M. N. (2000). Distinguishing features of critical thinking classrooms. *Teaching in Higher Education*, 5 (3), 301-310.
- Costa, L. A., & Lower, F. L. (1989). *Techniques for teaching thinking*. Pacific Grove: Midwest Publications.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İyi düşün doğru karar ver* (5.Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (1999). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Drucker, P. F. (1994). *Kapitalist ötesi toplum* (Çev. B. Çorakçı). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Ennis, H. R. (1986). *A taxonomy of critical thinking skills: Theory and practice*. New York, USA: Freeman.
- Feuerstein, M. (1999). Media literacy in support of critical thinking. *Journal of Educational Media*. Vol. 24, issue 1, 43, 12.
- Gega, P. C. (1986). *Science in elementary education*. Canada: John Wiley & Sons, inc.
- Gibson, C. (1998). *Teaching strategies* (Orlich Harder Collection: A Guide To Better Instruction). Fifth Edition, USA 306-315.
- Hannel, G. I. & Hannel, L. (1998). 7 steps to teach critical thinking. *Education Digest*, September, 1-5.
- Kazancı, O. (1979). *Lise fen programlarının eleştirici düşünme gücünün gelişmesindeki rolü*. Yayımlanmamış doçentlik tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Leming, S. J. (1998). Some critical thoughts about the teaching of critical thinking. *Social Studies*, Vol 89, issue 2, 61-67.
- Lipman, M. (1988). Critical thinking—what can it be? *Educational Leadership*, September, 38-43.
- Main, J., & Eggen, P. (1990). *Developing critical thinking through science*. Critical Thinking Press & Software, Pacific Grove: Midwest Publications.
- Norris, P. S. (1985). Synthesis of research on critical thinking. *Educational Leadership*, 42, 8, 40-45.
- Onosko, J. J. (1991). Barriers to the promotion of higher-order thinking. *Theory and Research in Higher Education*, 19, 4, 341-366.
- Özden, Y. (2000). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: PegemA Yayınları.
- Paul, R. A., Binker, J. A., Jensen, K., & Kreklau, H. (1990). *Critical thinking handbook: 4th-6th grades a guide for remodelling lesson plans in language arts, social studies & science*. Rohnert Park, CA: Foundation for Critical Thinking Sonoma State University.
- Paul, W. R. (1984). Critical thinking: fundamental to education for a free society. *Educational Leadership*, 1, (42), 5-14.
- Sezal, İ. (2001). Eğitimin dünü, bugünü, yarını: Bir düşünce egzersizi. *Bilgi Toplum Dergisi-BT*, 3, 9-15.
- Şahinel, S. (2001). *Eleştirel düşünme becerileri ile tümleşik dil becerilerinin geliştirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Toffler, A. (1992). *Yeni güçler yeni şoklar* (Çev. B. Çorakçı). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Victor, E., & Kellough, R. D. (1997). *Science for the elementary and middle school*. New Jersey: Prentice Hal Inc.
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language*. Cambridge: Harvard University Pres.

Critical Thinking as an Educational Value

Citation/©– Akınoğlu, O. (2003). *Critical thinking as an educational value / Bir eğitim değeri olarak eleştirel düşünme*. *Journal of Values Education (Turkey) / Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 7-26.

Abstract–In the 21st century, societies expect, in order for people to attain the information or knowledge necessary to them, that people will gain fundamental skills and transfer and share knowledge in a lifelong learning process. Therefore, thinking, in particular critical thinking, is an important educational value. Critical thinking is the ability to think about thinking. It is not easy to be a critical thinker. To be so requires time and effort. The teaching of critical thinking requires the preparation of appropriate processes and learning environments. It is important that the steps of critical thinking be recognized and that one is aware of the obstacles involved in teaching critical thinking. Critical thinkers are addicted to the truth and logical reasoning. Non-critical thinkers do not need to involve themselves in self-examinations. Critical thinking is not criticizing the situation, it is also the development of new methods of problem solving and creating alternatives. Individuals who possess critical thinking skills are different from those who do not possess such skills in terms of content and organization of knowledge, and perception of self. Such thinking requires appropriate processes and circumstances. Students who possess critical thinking skills and who carry the responsibility of their learning, think more effectively and learn more efficiently. Teachers, and those interested in education, need to be aware of critical thinking and critical thinking skills in schools and other educational institutions. The purpose of this research is to examine the techno-cultural changes which help critical thinking change into educational values.

Key Words– Values, Curriculum Development in Education, Thinking, Critical Thinking.